

Напомињемо да су нејасна питања, према могућностима редакције, објашњена у „фуснотама“, и да су документа повезана тако како би се историчару олакшало проучавање догађаја. Књиге су такође снабђевене регистром имена.

Све издате књиге, као и ове што се припремају за објављивање, освјетљавају херојску борбу коју је црногорски народ, под руководством КПЈ и друга Тита, водио за национално и социјално ослобођење, за ослобођење југословенских народа и за потпуно уједињење у равноправну заједницу — социјалистичку Југославију.

Душан Живковић

ПОВОДОМ КЊИГЕ БРАНИСЛАВА ЂУРЂЕВА „ТУРСКА ВЛАСТ У ЦРНОЈ ГОРИ У XVI И XVII ВЕКУ“

Књига Бр. Ђурђева има 136 стр. са факсимилима две стране једног листа из некаквог Дукађинског тефтера, нађеног у Средишној турској архиви у Цариграду. Ако није каква пометња, после насловног листа, на средини следеће стране лелуја се усамљена римска цифра I, што би значило да је писац намеран да ову књигу објави у више делова или свезака. У том случају ово би му био I део нечега о чему у књизи није нађено никакво објашњење. На првој страни, више у десно оштампан је наслов књиге у тексту. На другој, исто тако белој страни у врху је наштампан наслов који је носила његова дисертација: **Каква је била турска власт у Црној Гори у XVI и XVII веку.** На трећој страни му је наслов који је у врху горе исписан. Четврта му је страна сасвим празна, а на петој пише римски бр. I. Шеста је страна исто тако празна као четврта, па тек на седмој страни има без наслова текст у курсивном гармонду који нема никакве везе са садржином књиге, али што ће, писац се нада, читаоци разјагмити као алву. Тај чланак од стр. 7 до закључно 10, како је речено, нема наслов, али му је писац на његову свршетку забележио да га је написао у месецу јануару 1953 год., што је једва вероватно да је истина због разлога о којима ће бити речи у току даљег излагања.

I

Него да идемо редом. У том напису без наслова он, Бранислав Ђурђев¹), изјављује. „Овај рад је моја докторска дисерта-

¹) У току даљег излагања краткоће ради име писца ове књиге бележићемо са Ђ.

ција брањена 10 V 1952 пред комисијом Српске академије наука у Београду“. Па да ли је то истина?

Кад он сам каже: „Примедбе већине чланова су ми користиле, јер сам видео где сам се у првобитном тексту нејасно изразио, где треба да боље разрадим своје тврдње. То се нарочито односи на улогу феудалног и полуфеудалног слоја у Црној Гори у XVI и XVII веку. И друге неке моје тврдње у првобитном тексту су биле писане превише концизним стилем, па су стога могле изазвати нејасно разумевање. Та места сам исправио у духу разјашњења које сам дао приликом одбране. Такође сам допунио садашњи текст новим изворним материјалом, који сам скупио приликом боравка у Цариграду у септембру и октобру 1951. Те допуне сам изложио усмено приликом одбране дисертације“.

Истину говорећи приликом одбране своје дисертације Ђ. је мало што чуо, а најмање онога што је он могао да унесе као допуну за свој рад. Међутим дисертација му је тако из основа измењена да од наслова па до распореда поглавља у њој није више онакав какав је био у рукопису који је подељен био одређеним члановима комисије за оцену његове дисертације.

Бојим се да би листа била и сувише дугачка, ако бисмо овде наређали места где је све он у својој дисертацији којешта изменио и испрерио. За то његова горе наведена тврдња и изјава: „Овај рад је моја докторска дисертација. . .“ не одговара истини. Одбрањене докторске дисертације у науци имају нарочито место. Брањену и одбрањену докторску дисертацију су прегледали одређени чланови комисије. За њену ваљаност они су једна врста гаранције. Ова књига овако измењена и испретурана без икакве контроле има вредност непрочитане и од комисије непроконтролисане за дисертацију спремљене расправе. Док не би била прописно оцењена од одређене комисије, она се више не може звати докторском брањеном и одбрањеном дисертацијом. У његовој дисертацији пре свега није био чланак без наслова, стр. 7 до 10 закључно који би најприкладније било назвати жалбом или тужбом противу потписаног и противу претседника САН Др Ал. Белића. Исто тако у дисертацији коју је он бранио и одбранио није био ни „Прилог — кнез — *müsellem*“, стр. 128; нити је било факсимила тефтера дукађинског, стр. 129, 130. У његовој дисертацији коју је он поднео Академији ради њене оцене није постојала ни полемика са асистентом Историског института Глигором Станојевићем под недотупавним насловом: **Дужност домаћег црногорског војводе или спахије није постојала у XVI веку**, стр. 131—136 закључно. Осим ових новосачињених, посебних чланака које је писац на ову књигу налепио, он је и текст старе дисертације коју је трочлана комисија добила од САН ради оцене њене, обогатио разним изменама, изостављањима и додавањима, тако да би онај, који би хтео све то да побележи и испише, морао напу-

стити сваки други посао и то не само на кратко време. Па ипак ја сам нека места избележио где је дисертација мењана. Те промене нису дошле као резултат приговора које су му на дан одбране чинили чланови комисије.

Тако на стр. 48 мењао је последњи параграф. Нешто је додавао. У штампаном тексту пише 12 авг. 1536, а у рукопису било је 1539 г.;

стр. 55, у парагр. који почиње речима: „По подацима после нап. 19“;

стр. 56, у првом параграфу друкчије у штампаном, а друкчије у рукопису. У штамп. из 1570, а у рукопису тога нема. Па парагр. Дукађински дефтери уметнут је у штамп. текст, а у рукопису га није било;

стр. 57 нап. 27—28, у штамп. друкчије, а у рукоп. друкчије. У штамп. нема „у дефт. из 1570. . .“, у рукоп. нема ни нап. 28);

стр. 57 нап. 27), у штамп. пише: 315—316 и 332, у рукоп. пише 325—326, а нема 332;

стр. 57 врста 2, у рукоп. 1523 и 1592; у штамп. 1570 и 1592; у штамп. 57 после нап. 28 има неке разлике између штамп. текста и рукописа;

стр. 59, у другом делу последњег параграфа нап. 45) друкчије у рукопису, а друкчије у штампаном тексту;

стр. 60 нап. 47), не пише једнако у рукопису и у штампаном тексту;

стр. 59—60, разликује се штампани текст од одговарајућег текста у рукопису;

стр. 61 нап. 26) у штампаном, одговарајући текст рукописа на стр. 72 нап. 26 разлика **Кособ** луг и **Косови** луг;

стр. 62 се иста тако не слаже са рукописом, нити има оно „Али . . .“;

стр. 71, штампани текст глава VI, а у рукопису је та глава V. Тај текст у штамп. књизи на стр. 71 не само да је променио место V—VI, него је и текст под тим називом из основа измењен све до параграфа „Јов. Том.“;

у штамп. тексту стр. 79 вр. 6 оздо: а да није просто копијар писама. Ако није штампарска погрешка, ваљало је објаснити шта је то;

стр. 80—81 штамп. текста, изнова је додат последњем параграфу који у рукопису није постојао;

стр. штамп. 80: кнезови (тал. conti), војвода у рукопису тал. dusa. У штамп. тексту dusa нема. У XVII веку неки се зову спахије;

штамп. стр. 83 рукописа л. 104, измењен је параграф у расправи;

штамп. текст 86 нап. 23), у рукопису л. 91 са нап. 110. Већи део у штамп. тексту додат, а у рукопису га нема;

штамп. стр. 91 текст измењен, нов текст додат, нарочито нап. 4а), које раније није било;

штамп. стр. 98 нап. 10). Ту је рукопис измењен. На више места се прегача са М. Жеравчићем с којим је био на специјализацији у Цариграду 1938 год.;

штамп. стр. 103, рукопис на л. 141. Делимиче измењен текст последњег параграфа у рукопису;

штамп. стр. 105 нап. 24). Тај параграф у рукопису л. 143 друкчије гласи у штампаном тексту. Измењен је и следећи параграф;

штамп. стр. 106 нап. 35). Измењен текст и напомена 35);

штамп. стр. 109 и 112. У рукопису л. 150. Опширна напомена у рукопису замењена кратком напоменом у штампаном тексту;

штамп. стр. 116, рукописа 163 (Ердељ. и Ђурђев) међу собом се не слажу;

штамп. стр. 122 нап. 15), рукопис л. 169 нап. 19). Ова примедба је друкчија, види л. 171 н. 5), а друкчија у штампаном тексту.

Ђ. и сам увиђа да му је жалба, боље рећи онај чланак без наслова, неумесан, па се зато тамо и труди да објасни своје поступке. Зато што Претседништво САН није похитало да му одбрањену његову дисертацију ургентно објави, овај пргави доктор свестан своје премоћи, донео је преку одлуку да разгњеви САН и да јој ускрати задовољство да се његова докторска дисертација преко реда публикаје у њеним издањима. Не знам да ли је Ђ. чуо за једну турску опортунистичку пословицу, али она добро пристаје за ову његову ситуацију. Та пословица у оригиналу гласи: *Körpüü geñince ayıye dayı de³*). САН му је била добра, док је организовала његова предавања, штампала му радове и рекламирала га; Историски институт САН био му је неко време као његова кућа. Тад јој није имао шта да замери. Тако, док није прешао мост. А кад је спаковао у свој џеп уверење о положеном докторском испиту, она му више није била потребна. Кад је савио гнездо на универзитету, он се први на њу бадио каменом, пишући ону фамозну пашквилу у три дела под насловом: „Српска академија наука и историографија.“³⁾

О стручном знању Ђ. подељена су мишљења, но о његовом рекламерству и хвалисању ја лично имам високо мишљење. То је управо за неверицу са колико вештине он прави себи пропаганду и рекламу.

³⁾ Тј. Док мост не прећеш, и медведу реци ујаче.

³⁾ Види часопис *Nova Misao*, бр. 10 (стр. 636—691), бр. 11 (стр. 797—802) и бр. 12 (стр. 933—942), Београд, 1953 год.

У писму из Сарајева од 20 I 1951 упућеном Претседништву САН он овако извољева поред осталог:

„Желим докторирати из националне историје и то из турског периода. Тема гласи: „Каква је била турска власт у Црној Гори у XVI и XVII веку““. Садржај теме је познат јер сам о тој теми одржао претходно предавање у Историском институту САН. Она треба да докаже да је Црна Гора у XVI и XVII веку била под турском влашћу, али да је уживала аутономију и да је та аутономија била колико на племенској, толико и на сточарској (влашкој) основи“.

„Прво што треба истаћи, то је да не мислим тему обработити ослањајући се на нови, непознати материјал, чак ни архивски који сам ја пронашао (Црногорски дефтери из времена Скендербега Црнојевића) није непознат. У овој теми је нова интерпретација познатог материјала, закључци изведени на основу познатог материјала. Обично се сматра да докторска дисертација из историје мора доносити нови, непознати архивски материјал. Ја зато желим да нагласим да ова моја радња не само отступа од те уобичајене праксе, него отступа и од мојих досадашњих радова, код којих је увек било архивског материјала“.

„Друго у овоме моме раду су наведена ранија моја истраживања, а нарочито расправе: „Филурције у Црној Гори за време Скендербега Црнојевића“, „О кнезовима под турском управом“, „О војнуцима“ и „О одласку црногорског владике Пахомија у Цариград“. Ти резултати улазе у овај рад а молио бих, у колико се ова тема прими, да уђу у састав дисертације и да буду предмет дискусије“.

„Разлози за избор ове теме су, мислим, јасни. Питање је — као што господин Претседник зна — и научно актуелно. Али бих ја нагласио да је то део мојих личних напора на објашњењу основних питања из историје наших народа под турском влашћу“.

Тако ето он затура трагове ономе шта је требало да уради, а што није урадио. Један исти извор претаче по два и по три пута и једнако говори да Црногорски тефтери из времена Скендербега нису непознати. У пози научника високог квалитета он се размеће причајући како ће предложеној тему да обради на један нарочити, њему својствен начин. Он ће на познатом материјалу да примени некакву нову интерпретацију. Да би пак и себи и својим објављеним радовима направио мало рекламе, он се хвали како ће овај његов рад не само отступати од уобичајене праксе, него ће се разликовати и од његових досадашњих радова. И не само то. Он би хтео да Претседништво САН унесе у састав предложене теме његове раније објављене расправе: **Филуриције**, **О кнезовима** и др. па да и оне као саставни делови његове дисертације буду предмет дискусије.

А кад је због тога његова дисертација нешто дуже остала но што је законом прописано било, он се у својој премоћи 7 јануара 1951 год. као управник Оријенталног института у Сарајеву и ваљда као научни сарадник Земаљског музеја под 7 XII 1951 год. овако обраћа Претседништву САН у Београду:

„Молим да ми се врати мој рад „Каква је била турска власт у Црној Гори у XVI и XVII веку“ који је као докторска дисертација предат у мају ове године, јер је давно прошао законски рок у коме треба да се реши питање једне предате дисертације“.

„Молим да ми се рад поврати без обзира на то како вам правни референт и Одељење друштвених наука тумаче законске одредбе и шта сматрају да им је дужност а шта не“.

Он затеже, али не кида. При крају је ублажио тон, па је нешто пристојније наставио:

„Молим вас, господине Претседниче, да узмете у обзир да ја желим с вама лично и с другим академцима (тако!) које ценим у добрим односима, који се изражавају о мом необичном поштовању вас и заслужних научних радника у Академији, али да ми је немогуће да пређем преко извесних ствари“.

Из наведеног клупчета од реченица, нарочито из последње од њих, наслућује се да су му се још отада почели привиђати у Академији неки непријатељи, иако се по имену не могу рећи који су то. Па ипак пристојни тон није могао да сачува до краја писма, него завршава овако:

„Уколико Академија не може да сноси поштанске трошкове, молим да се нађе пут да ми се рад пошаље на мој рачун“.

По завршном делу горе наведеног писма мени сад постају јасне извесне ствари. Он, да би свет видео његову снагу, каже: „До одбране моје дисертације је (тако!) дошло тек кад сам **званично** (подвукао Ел.) затражио да ми се врати рад, а Српска академија замолила да то не чиним“ (стр. 7). Ове многосмислене реченице, за које Ђ. каже да су писане „превише концизним стилем“, одликују се тиме што „изазивају нејасно разумевање“. Но, кад се оне рашчлане и више пута прочитају, разабраће се да је он од САН **званично** тражио да му се врати његов рад, а Академија га молила да од тога одустане и да то не чини (стр. 7). И после те молбе он је доиста мало спласнуо, па је тако дошло до те славне одбране његове дисертације.

Из његове жалбе без наслова (стр. 7) види се да је и после његове одбране дисертације и његове промоције он био са САН не само незадовољан него и јаростан, а то ево како он објашњава: По његовом мишљењу, по закону САН би обавезна била да његову одбрањену дисертацију објави у својим издањима. То Ђ. каже његовим „превише концизним стилем“ што изазива „нејасно разумевање“ овако: „... овај рад би морао бити објављен у издањима Српске академије, уколико објављује“. И тако су се

његови односи са САН опет затегли. Била је ту опет измена писама. Ђ. додуше сад не каже да га је когод молио да одустане од ранијег захтева. Но и то да је САН учинила, много јој не би користило, јер је његова (Ђ.) одлука била неопозива, те је Претседништво САН после измене писама јамачно тужна срца донело одлуку да се дисертација Ђ. не штампа у Академијиним издањима. И тако је Ђ. понова завојштио противу САН и са њеним надлежним одељењем. Прича о његовом повлачењу одбрањене и примљене дисертације није довршена на стр. 7, него ју је он продужио и на стр. 9 и 10 његове жалбе без наслова. На њеној 9 стр. он је незадовољан речима претседника Ал. Белића које је овај употребио на дан Ђурђевљеве промоције (стр. 9). У вези са том епизодом као обично Ђ. је неком његовом морском логиком дошао до закључка да је Белић био под утицајем или Ђурђевљевог рецензента Јор. Тадића или под утицајем писца ових редова. Ђ. је и ову прилику искористио да направи себи мало рекламе. Но то је он извео тако неспретно да је сам себи рекао да је **жонглер** и **опсенар**. Жалећи се на претседника САН он, не знам по који пут, тврди једну неистину кад каже на 10 страни своје жалбе без наслова: „Чак ни истицање већине комисије за оцену дисертације да је овај рад **методолошки одличан** (подвукао Ел.) . . . Можда су др Јован Радонић, др Јорјо Тадић и други чланови комисије који су то истицали били **фасцинирани** мојим (Ђ.) познавањем занатске стране у историском испитивању или **жонглирањем** са закључцима“.

Како тако тек Претседништво САН до 25 XII 1952 није донело решење да ли ће се теза Ђ. штампати или не и, ако се штампа, где ће се штампати. Због тога је Ђ. опет постао нестрпљив. А кад је САН 27 XII 1952 донела ту жељену одлуку, тад је и Ђ. донео одлуку да не допусти да се његова дисертација објави у издањима САН (стр. 10). Кома он има да захвали што му се пружила прилика да се овако може у лице наругати САН, то ће знати Ђ. Један мој пријатељ, који је крајем прошле године био у Минхену, казивао ми је да је Ђ. прошле године испитивао терен да са овом дисертацијом положи испит за доктора историских наука у Минхену, али му тој његовој жељи није изишао у сусрет проф. Dr Erik Koschmieder, управник Словенског семинара и декан тамошњег Филозофског факултета. Са говором претседника САН, одржаним 6 VI 1952 год. на промоцији у двори САН пред великим бројем слушаљца обојега пола када је Ђ. свечано проглашен за доктора историских наука није био задовољан, мада тада то незадовољство није показивао. Тако бар он каже на 9 страни своје „жалбе“ којом је закидио своју назови дисертацију:

„На то (тј. на говор претседника Ал. Белића) нисам ништа могао рећи за време саме свечаности промоције, јер претседник

није сматрао уопште за потребно да даде (тако!) мени реч, али сам одмах отишао секретару Српске академије наука, др Петру Јовановићу и изјавио да ћу се одрећи доктората стеченог под тим околностима и да не допуштам да се мој рад штампа у издањима Српске академије. Он ме је молио да то не чиним и да прибавим факсимиле докумената које наводим“. У продужењу Ђ. наставља:

„Мало чудно звучи да треба ја да докажем да сам тачно навео, кад сам у раду цитирао податке о том материјалу, а да не треба да докаже Гл. Елезовић своје инсинуације. Али, ето, и на то сам пристао. Прибавио сам микрофилмове оба дефтера из времена Скендер бега Црнојевића, снимке канун-нама из познијих дефтера и снимке који доказују да у Дукађинском дефтеру стоји написано оно што тврдим. Ове последње снимке сам доставио Српској академији, а и овде их објављујем“.

У закључку Ђ. после тога каже: „Мислим да ће свако добронамеран разумети зашто сам се одлучио да не допустим да се овај мој рад штампа у издањима Српске академије“.

Зна се шта значи прилог **одмах**, само Ђ. изгледа ту реч употребљава у неком нарочитом значењу, кад каже да је са промоције „одмах“ отишао генералном секретару Српске академије др Петру Јовановићу. А ја знам да тако није било, јер сам Ђ. својим очима гледао кад је из свечане дворане САН после проглашења за доктора изишао и у друштву са Васом Чубриловићем напустио Академију. Због тога и то његово тврђење неодогава истини. Какав је утисак учинила његова претња на секретара, ја не знам. Можда је Ђ. доиста претио да ће се одрећи доктората, али, колико ја знам, Српска академија није досад имала обичај некога да моли да носи њен највиши научни степен. Ако је истина да му је секретар тада наложио да прибави факсимиле некаквих докумената, онда то није било по моме тражењу, нити сам их ја ни преко Академије или другим каквим путем тражио да их Ђ. подноси. Знамо само то да ме је једнога дана, доста дуго после Ђ-љеве промоције секретар Петар Јовановић позвао и да ми је том приликом предао три фотографска снимка од којих су две стране од два листа неког тефтера бр. 499 л. 167 и л. 168, за које Ђ. каже да је то из тефтера санџака Дукађинског из год. 1570 и један лист, код Ђ. написано „1 лист“, па се ваљда опет због његове „превелике концизности“ сад не зна је ли то **први лист** или **један лист** браничевског тефтера.

И ову прилику је Ђ. искористио да ми још једанпут објасни значење речи *müsellem* која „очигледно, каже Ђ., значи ослобођен (од пореза). Пошто су побројани: шахинџије, доганџије и мартолоси стоји *ve sair müsellem kefere yazıllış dir*. Иначе је познато, наставља он, да то значи израз „*mu'af ve müsellem*“. Према изложеноме отпада сва та прича Ђ. о томе како сам ја ње-

га присилио „да прибави факсимиле докумената које наводи“. Није било потребно дангубити и наводити горње турске цитате ни због тога што сам примере те и много других ја навео у регистру **Турских споменика**, књ. 1, св. 2, стр. 476 s. v. и у регистру књиге **Из цариградских турских архива**, стр. 512 s. v. *m^usellem*, нарочито у овој другој књизи наведени су многи примери из којих се види шта су све били они у XVI веку.

Кад се прочита цела ова безимена жалба Ђ. у овој његовој књизи, па се лагано истолкују поједини ставови у њеном тексту, који „изазивају нејасно разумевање“, излази да сам ја за њега комад црвене чохе, мада ја с њим нисам никада имао никакве размирице, осим што сам приказао један његов чланак објављен у Гласнику Зем. музеја, књ. IV—V, 1949—1950, стр. 269—283, коју оцену он резимира речима да сам учинио ситније замерке. Иначе, остале оцене његових радова су повољне, како он тврди у извештају о својим научним радовима од 6 V 1952 год. из Сарајева.

Приликом полагања овога његовог последњег испита седео сам између проф. Јов. Радонића и Јор. Тадића, као трећи члан комисије за оцену његове докторске дисертације. 9 априла 1952 г. потписао сам заједничку оцену, а у њој је поред осталог казано: „Овај рад, тј. дисертација Бр. Ђурђева: **Каква је била турска власт у Црној Гори у XVI и XVII веку** заслужује похвалу“. Реферат је комисија једногласно потписала и ту није било ни већине ни мањине. Исти реферат и оцену су потписали касније и чланови проширене комисије, одређене за одбрану његове дисертације, сви једногласно и никаква издвајања мишљења није било. Међутим он је опседнут мишљу о некаквој већини и мањини. На стр. 7 ове његове тужбе без наслова он самоуверено и надмено каже: „Већина комисије свакако знала је што се јавно изразила похвално о мојој тези“. Или његово душевно стање није у реду, или је жртва неких опаких интриганата, или место свега тога, он осећа неку грижу савести која га прогони и не да му мира. Али рекао бих да ће највероватније бити ово последње.

Да би могао ударити по онима које не воли, чак мрзи, он даје моју „карактеристику“, преко мене, и „карактеристику“ претседника САН Ал. Белића. Иначе, коме је било потребно да он даје оцену како су се држали чланови комисије приликом одбране његове дисертације, кад се она држала као што се редовно држи и кад се ништа нередовно није догодило. Већина и мањина му је требала да би згодније ударао по онима који му нису по ђуди. „Приликом одбране дисертације чланови комисије су се достојно држали, изузимајући Глишу Елезовића“ (стр. 7).

Да се види како кандидат с презиром прелази преко примедаба које су му чинили поједини чланови комисије за одбрану тезе, задржаћемо се на 8 стр. те фамозне тужбе Ђ. где он пише:

„Изузимајући Глишу Елезовића дискусија са члановима комисије била је врло занимљива и корисна. Дужност ми је да се тим члановима комисије нарочито захвалим и замолим да разумеју да су њихове примедбе и питања била, по моме мишљењу сасвим на свом месту, иако ја нисам у одбрани ниједну примедбу примио, нити нашао за сходно да своје тврђење мењам, изузимајући бољу формулацију. Нарочито желим да истакнем толерантан и другарски став рецензента др Јорја Тадића, који се није баш слагао са свима мојим тврђењима“.

После овога бесрамног сопственог признања да примедбе и напомене, „иако сасвим на свом месту“, у одбрани није ниједну примио нити је своја тврђења мењао, ја сам врло задовољан што ме је изузео, те не спадам у групу оних чланова комисије чије примедбе и питања Ђ. хвали и великодушно признаје да су на свом месту, али он није нашао за сходно да своја тврђења мења. И тако је испало као у оној турској пословици која у оригиналу гласи: *Keskin haydud davuciyi asar!*¹⁾ Место да он одговара, умесне притоворе прима, он се хвали како из те дискусије и приликом одбране није готово ниједну примио, нити је нашао за сходно да своја тврђења мења.

И после овог његовог театралног става и неурачунљивог признања Ђ. има смелости да напише да је ова књига његова дисертација брањена и одбрањена 10 маја 1952 год. пред комисијом САН у Београду! Та работа Ђурђева док се комисиски не утврди да је отребљена од недостатака и очишћена од анархичних написа, нити јесте, нити бити може његова „докторска дисертација одбрањена 10 маја 1952 пред комисијом Српске академије наука у Београду“.

Него Ђ. је све то знао, па се због тога наљутио и вероватно из Академије однео своју дисертацију, пошто је претходно успео на неки начин да осигура себи другог издавача. Знао је он да ове измишљене приче не би могао објавити у издањима Српске академије наука.

На какве све идеје он није долазио! Много је поносит на ову своју расправу коју већ деценијама претура и њоме украшава своје научне трафике. Много му је стало било да за њу нађе издавача негде ван Београда. Као што је напред споменуто, покушао је да докторира у Минхену наводећи разлог некакву свађу са мнош, али није успео. О тој свађи, која је мени непозната, он је причао и једном младом професору W. S. Vucinich из САД који је прошле године посетио Београд.

Напред смо видели како се Ђ. непрестано привиђала некаква већина у комисијама за полагање докторског испита која га

¹⁾ Тј. Хитар лупеж обеси свога тужиоца.

је хвалила и у звезде окивала и мањина која је била противу њега и његове докторске дисертације. Но то се још и могло које како објаснити некаквим интригама које је неко правио подбадајући га противу мене.

Од почетка до сада смо подвукли већи број неистинитих тврђења, која су могла бити његове заблуде. Неистине које ћемо тек сад овде навести нису ни његове погрешке, ни заблуде, него су то најобичније изазивачке неистине које морају свакога непристраснога човека озбиљно забринути.

1. Глиша Елезовић на дан докторске дисертације, у свечаној сали САН допустио је себи да му прави примедбе које је он врло лако побио;

2. Елезовић се усудио да прави инсинуације без доказа како је то неверан материјал и да је филиуриције Ђ. измислио;

3. Кад је Ђ. рекао да у Дукађинском тефтеру из 1570 год. за неке муселеме стоји и титула **кнез**, ја сам се, по Ђ., усудио да кажем: „Ах, не верујемо ми то!“ и тиме испада да сам отворено казао да ја неверно, лажно наводим. Мада му је свеједно шта Гл. Елезовић верује или не верује, Ђ. је својој расправи на крају додао један „осврт“ на значење речи *müsellem*.

4. *Müsellem* у црногорским канун-намама и тефтерима. И сад оно што је најодвратније у овом монологу Ђ. то је да он изазивачки пита: „сме ли се у дискусији (а и иначе) овако нешто казати, а посебно сме ли иступити преставник једне Академије наука као члан једне њене званичне комисије? Не улазим у друге примедбе које је ставио Гл. Елезовић“.

5. По Гл. Елезовићу је теза Ђ. промашена јер ~~ни~~ је покушао да утврди да ли је Скендер бег Црнојевић дошао за црногорског санџак бега **на заговор** Ахмет паше Херцеговића у време султана Бајазита (?!) који је био пријатељ наших народа.

6. Неће Ђ. да расправља са Елезовићем о филиурицијама да су филиуриције били они који су плаћали филиурију (што Ђ. личи као кад би човек научно доказивао да су докторанти они који полагају докторат).

Од свега што је на стр. 8 ове књиге, у средњем параграфу казано, ја на дан одбране нисам ни једне речи рекао. Нити сам правио не знам какве инсинуације, нити нека зановетања. Нисам исто тако ни једном речи споменуо **муселеме**, као што нисам тада споменуо ни реч **кнез**, а најмање сам пак тада приликом одбране у свечаној дворани помињао Ахмет пашу Херцеговића у време султана Бајазита, нити сам кадгод тврдио да је он био пријатељ нашега народа. То се Ђ. мора бити приснило, јер ни реч **заговор** ја не употребљавам, па се чудим и каменим како је све то он измислио! Тога дана у свечаној дворани САН мој разговор са њим био је кратак, сасвим кратак но све ми се чини, сећам га се дословно. То је било само једно питање које сам пред свечаним

скупом овом докторанду поставио: Ви сте говорили о црногорским тефтерима у Записима⁵⁾, Прилозима⁶⁾, овде у вашој дисертацији видео сам дали сте њихов текст у препису арапским словима, у преводу на српском језику са тумачењима, нисам међутим видео да ли сте објавили и њихове факсимиле? Само то и ништа више. На то кратко питање добио сам још краћи одговор: „Нисам“. Одмах је затим дискусију прихватио следећи члан комисије. О Дукађинском тефтеру није било ни помена, нити сам ја имао разлога да се неке уносим у нос речима: „Ах, не верујемо ми то!“ Ни о **муселемима** тада није било никакве дискусије. Њих нико није ни поменуо, те је према томе Ђ. без потребе правило нарочити „осврт“. О Херцеговићу Ахмед паши, те о султану Бајазиту, код Ђ. са знацима питања и чуђења, нико није рекао ни речи, па тако није могло бити ни речи о некаквом њиховом ни заговору ни поговору.

Кад је свечана промоција била завршена и кад се народ почео разилазити, ја се бејаш упутио у Институт за српски језик. Негде код десног лифта сустигао сам Васу Чубриловића који се у друштву са Ђ. код степеница беше упутио да напусти Академију. Тада, кад сам их стигао, не Ђ. него Чубриловић ми је упутио речи које никако нисам очекивао: „Да си мени поставио оно питање, ја ти не бих одговорио!“ А ја му на то рекох: „Ђ. је могао и не одговорити, само, право да кажем, ја не знам зашто би ми он тај одговор ускратио“. Тако сам и не тражећи ту нашао извор оних инсинуација о којима Ђ. у овом свом памфлету тако много говори. А што се тиче о потреби факсимила, мислим, не треба много дискутовати и дангубити. Под руком ми је чланак Бранислава Бурђева под насловом: **Дефтери за Црногорски санџак из времена Скендер бега Црнојевића**, објављен у Прилозима за оријенталну филологију и историју југословенских народа под тур. владавином I, Сарајево, стр. 7—22. У опису два тефтера Црногорског санџака, на стр. 8, у нап. 3) Ђ. је дао препис наслова дефтера бр. 106 који се налази на првом листу његовом, испод царске тутре. Код Ђ. препис је записа дат онако како је написан у оригиналу, тј. турски арапским словима, међутим тутру помиње, но о њој ништа више није казано, ма да је нужно било рећи којег је султана та тутра. Тај запис ја овде преносим у препису словима турске латинице којима се Турци сад служе. Запис тај гласи: *Defter an cizije-i - Kara Dag ki bi marifet-i-ahkari-ül-vera Iskender, mir-i-liva-i- mezbur ve gulam-i- šahi cem*

⁵⁾ Два дефтера црногорског санџака из времена Скендер бега Црнојевића, Записи, XIII, књ. XXIV, 1940, стр. 26—29.

⁶⁾ Два дефтера црногорског санџака из времена Скендер бега Црнојевића **Прилози** за оријенталну филологију и историју југословенских народа под Турском бр. I, Сарајево, 1950, стр. 7—22 део I, део II у истим **Прилозима**, стр. 38—56.

şüd. Fi senne sebea işrin ve tisa miye. Овај турски текст је тамо преведен на наш језик и тај превод код Ђ. гласи: Дефтер џизје (главарина) Црне Горе, који је написан (буквално: скупљен) са знањем најпонижнијег слуге божјег Скендера, бега споменутог санџака и царског слуге Махмуда — у години 927. И један и други текст дати су у поменутом чланку Ђ. Превод његов је доста храпав, али на то се засада нећемо освртати, но ипак се ту морамо задржати. У турском тексту Ђ. нема имена **Махмуд**, међутим он у његовом српском преводу постоји. Како можемо сад да знамо чија је и где је погрешка: у турском или српском тексту? Или нам ваља тркнути до Дефтер-и-хакани у дворишту некадашње Високе Порте, па да тамо погледамо како у оригиналу пише или на неки начин да створимо факсимил дотичног записа. Оно прво је скупо, те би нам ипак најлакше и најјефтиније било да имамо ту белешку, запис у факсимилу, па бисмо његовом помоћу лако установили који је текст тачан. Тако у истини та ствар стоји. Е, али ето, В. Чубриловић је напунио главу своје штићенику да је то што сам Ђ. питао: је ли објавио факсимиле тих турских докумената о којима је говорио на више места, инсинуација, израз неповерења, сумњичење и шта ја знам шта још⁷⁾.

После читавог низа неистина Ђ. се труди да се пред својим читаоцима ипак претстави као незлобив и мирољубив човек, па на 8 страни наставља: „Преко свега тога сам за време одбране прешао, јер ко ће такве ствари узети озбиљно“. Читаоци неће бити заборавили какве ми је гадости потурао за поступке које је од почетка до краја све врло злобно исфабрицирао. Само се собом намеће питање: кад је неко таквих моралних својстава, није ли опасно поверити му један научни институт, једну ревију за оријенталну филологију и катедру народне историје на једном младом, али врло важном универзитету као што је то Универзитет у Сарајеву?

Пишући ове редове сећам се једног пријатеља адвоката по професији. Он је делио људе у две класе: у прву класу је стављао оне који су пословали са његовом канцеларијом и то су по њему били одлични људи. Друге класе су били људи који нису радили с његовом канцеларијом и то нису били никакви људи. Тако сад и Ђ., као да му је род рођени. Иако је одао нарочиту хвалу своје рецензенту др Јор. Тадићу због његове толеранције и другарског става „који се није баш слагао са свима мојим, каже Ђ., тврђењи-

⁷⁾ Ђ. је у II делу истог чланка, објављеног у II бр. његових **Прилога** за оријенталну филологију и историју југословенских народа под турском владавином, Сарајево, 1952, на стр. 39 у нап. под 1) исправио ту погрешку. Име Махмуд, тврди он, испало је из турског текста записа, само ће он, ако буде чланак наставио, као што јамачно хоће, морати да да нову исправку ове исте белешке под 1) и рећи да место gulam i şahi треба да пише gulam i şahi.

ма“, кад је међу тим Тадић подвукао да је Ђ. исувише слободно пришао теми, њему (тј. Ђ.) се учинило да се солидарисао са „иступањем“ претседника Ал. Белића. И зло би га снашло да се Ђ. није накнадно уверио да је то „иступање“ Тадића било без везе са „иступањем“ претседника др Белића. Мало је још недостајало, па би Тадића, поред све његове толеранције и другарског става у комисији, Ђ. сврстао у другу класу по мерилу онога мога блажене памети адвоката.

Иначе овај млади доктор врло је сујетан. Сам се себи не може довољно да надиви. Уобразио је да му је Тадић нарочито похвалио методску страну те његове дисертације.

А страх људима често образ каља. Многи од оних који су знали какве све послове Ђ. обавља, његова одликовања, његове новчане награде, утркивали су се ко ће више комплимената да му подастр. Од како га је Милован Ђилас јавно назвао својим пријатељем, од тада он више не гази по земљи, него лети по небесима.

Навешћу један пример који је врло поучан. Пешто је друго издање **Историје Срба** од Костантина Јиречека у преводу Јов. Радонића било отштампано 1952 год., накнадно се морао додати лист испред предговора под насловом **Исправке и допуне**, па је ту дословно ово написано:

„За развој црногорске аутономије у време турског намесника Скендер бега Црнојевића (1514—1518), најмлађега сина Ђурђа Црнојевића (стр. 405) додати, још ову литературу и турске изворе:

(Бранислав Ђурђев, Два дефтера Црногорског санцака из времена Скендер бега Црнојевића (Записи XIII, књ. XXIV (Цетиње 1940);

Исти, Филуриције у Црној Гори у времену Скендер бега Црнојевића (Записи XIII, XXIV, (Цетиње, 1940);

Исти, Казне и глобе у Црној Гори Скендер бега Црнојевића (Записи XIV, књ. XXIV, 1941);

Исти, О **војнуцима** освртом на развој турских феудализма и на питање босанског агалука (Глас. Зем. музеја II н. сер. Сарајево (1947);

Хамид Хаџибеговић, Расправа Али чауша из Софије о тимарској организацији у XVII столећу;

Бранислав Ђурђев, О кнезовима под турском управом (Ист. часопис, I, св. 1—2, Београд 1948, 1949);

Хамид Хаџибеговић, Канун-нама султ. Сулејмана Законодавца из првих година његове владе (Глас. Зем. музеја IV — V) (Сарајево 1950);

Бранислав Ђурђев, Дефтери за Црногорски санцак из времена Скендер бега Црнојевића I део Прилози за оријенталну

филологију и историју југосл. народа под тур. владавином (Сарајево 1950)⁸⁾.

Као онај мој адвокат и Ђ. у Академији дели људе у две категорије: оне који га хвале и праве му рекламу и оне који нису знали за његове бројне и разноврсне функције, одликовања и награде, него се према њему односили коректно или, како он рече „достојно“. Кад се догоди да неко о њему поред похвала има по нечему и да приговори, Ђ. ће за такав случај у најмању руку рећи да се „догодило нешто неуобичајено.“ Приликом његове промоције претседник др Белић је, тврди Ђ., рекао од речи до речи: „Иако се по мишљењу комисије, чак можда ни основна теза господина Ђ. неће одржати, комисија ипак је примила тезу господина Ђурђева“. Кад је обављена промоција, за време закључног говора Ђ. је седео пред Тадићем и преда мном. Знам да за време тога претседникова говора Ђ. није ништа бележио, па ипак он наводи део претседникова говора, неку тврдњу од речи до речи и под наводницама, мислим онако исто тачно као што је раније тврдио да сам ја њему од речи до речи рекао: „Ах, не верујемо ми то!“ Његов водич не води га како треба. Ђ. све више тоне у мрачне дубине неистина и измишљотина. Он заборавља ону турску пословицу: »Ualancinin evi yanmiş kimse inanmamış!«⁹⁾

Не знам по који пут он понавља свакојаке неистине. И на одбрани и на промоцији, тврди он, истицана је одлична методолошка страна његове дисертације и како је у дискусији једино Гл. Елезовић оспоравао основну тезу његова рада. Међутим, како је напред речено, ја сам Ђ. поставио наведено питање и више нисам са њим водио никакав разговор ни дискусију. Нити сам му оспоравао основну тезу његова рада, нити сам правило макакве инсинуације у овом или оном смислу. Ако није неко његово лукавство, онда је Ђ. за жаљење. Његово духовно здравље мора да је дубоко поколебано кад може без зазора да овако ствари извитоперава и из основа измишља.

Најпре му се учинило да је на онај говор претседника Ал. Белића утицао Јор. Тадић, па се накнадно уверио да није он, него да сам га ја својим инсинуацијама и бог зна чиме још привукао на моју страну и сугерирао му своје мишљење!

Као што сам напред клеветан свим и свачим без и најмање разлога, тако није истина ни његово много пута понављано твђење да је „и на одбрани и на промоцији истицана одлична методолошка страна мога рада“ (стр. 9 врста 20). И тако његова је оцена да је његов рад методолошки одличан, а не трочлане комисије за оцену његове дисертације. Уосталом, он је и сам потврдио да му дисертација није заслужила да буде сваки час

⁸⁾ Тако од речи до речи заједно са свима знацима и интерпункцијом.

⁹⁾ Т.ј. лажљивцу кућа изгорела, а нико му није веровао.

спомињана како је методолошки одлична. Да је била одлична, не би је он тако изнова исправљао, искривљивљао да она у облику у коме је штампана више и није оно што је комисија имала да оцени. Због силних измена она се не може сматрати да је то она дисертација на основу које му је комисија поделила звање доктора. Да ова студија, односно ова Ђ. штампана књига то буде, потребно би било да поново иде комисији на оцену.

II

Од папрених ствари у овој назови докторској дисертацији Ђ., друга по реду налази се на стр. 128 под насловом **Прилог кнез m'sellem**. — Неутољиву своју жеђ за осветом противу мени није довољно искапио у оном памфлету без наслова на стр. 7—10. Неки га јади жуље, а неће да каже шта му је. Он од некуд зна да реч *m'sellem* у мн. има облик *m'selleman*. У Црногорским канун-намама и дефтерима има основно значење, а да не значи тур. „војнички ред“⁹⁾ који се под тим именом среће. То је, како се види, турски филолог боље врсте. Он не само што зна ту реч, него он зна и које јој је значење основно, а које секундарно и споредно. То му се чинило тако очевидно да није „сматрао потребним“ да нарочито доказује, јер се зна шта је био војнички ред под тим именом и какву је он дужност имао у Осм. Империји у то време. И ово доведе што је рекао није мала ствар, али он се није на томе зауставио, него је из своје главе установио „да се под именом **муселеми** у Црногорским канун-намама и дефтерима имају већином разумети кнезови“. И таман ви да дахнете душом и да кажете да је недвосмислено решено питање тих проклетих **муселема** који се јављају у Црногорским канун-намама, а Ђ. поквари вашу радост настављајући: „Јасно је, ако се ово друго тврђење докаже, да отпада свака помисао да би под тим називом у Црногорским канун-намама и дефтерима требало схватити војнички ред који се среће у Осм. Империји под истим именом“. Ја нисам имао намеру да о овој ствари полемишем са Ђ. да ми он цинички не подмеће нешто што нема са мном никакве везе. У шта гледа кад овако пише и говори неистине, ја не знам, али он и овде без срама и стида у овом **Прилогу о кнезу и муселему** каже: „Дописник Гл. Елезовић је у дискусији приликом одбране тезе тврдио супротно, односно да реч *m'sellem* у Црногорским канун-намама и дефтерима значи исто што војнички ред под истим именом и да се не може примити моје (тј. Ђ.) мишљење“. Ваистину, као напред наведени тако и овај случај тешко је схватити. Нисам веровао да и овака беда може човека да снађе. Ја сам знао да може бити разноврсних подметања и клеветања, али кад се ипак има макар и мало истине, бар колико за квасац, да би се једна пресна лаж могла на-

⁹⁾ Хтео је без сумње рећи род турске војске, а не „војнички ред“.

китити и тако протурити за истину. Ни приликом одбране његове тезе, ни на дан његове промоције за доктора ја не само нисам са њим, него ни с ким другим, не само расправљао о тој арапској речи *mûsellem*, него је ни поменуо нисам. Ако ту није неки трећи помешао прсте, онда Ђ. мора да пати од неког привиђења, или прогањања, или не знам чега још. Како сам напред једном већ рекао, никоме нисам говорио да он неверно, лажно преноси материјал.

Прилично времена после његове промоције ја сам од генералног секретара САН добио, као што је речено, три фотографска снимка. На полеђини једног од њих руком Ђ. је писало: „Браничевски дефтер, 1 лист, *mûsellem* очигледно значи ослобођен (од пореза). Пошто су побројани: шахинције, доганције и мартолаци *et i yazilmiş dir*. Иначе је познато да то значи израз *muaf ve mûsellem*«. У једном углу још је дописано: „Оваквих доказа има маса“. Кад сам поред оне две стране Дукађинског дефтера добио и овај фотографски снимак, питао сам се зашто је Ђ. то мени послао? Ни помислио нисам да ћу ја и због тога да дангубим. Иначе и он је, што се каже, разбијао отворена врата. Ја сам много пре њега знао оба значења речи *mûsellem*. У мојим **Турским споменицима** наштампан је један берат султана Мехмеда IV од 20 мухарема хидр. 1061 (13 I 1652) год. и у њему је употребљаван тај израз *muaf ve mûsellem*¹⁰⁾. Берат је тај поднео на потврду Високој Порти Петар син Радоичин, премићура из села Љутице у кадилуку Стари Влах¹¹⁾.

Неистину говори и кад каже у том свом Прилогу пуном свакаких измишљотина: „Разуме се да не бих говорио о Елезовићевом мишљењу да се он није усудио да прави алузије, у овом случају јасно исказане, да ја неверно, лажно преносим материјал. Као што сам раније казао, Елезовић је рекао да не верује да у Дукађинском дефтеру из 1570 године стоји кнез *mûsellem*, иако сам навео тачно податке“.

Он је исту причу и у оном памфлету на челу књиге причао и ја сам тамо рекао шта је неистина а шта истина. И по стоти пут морам и овде поновити: ја се не служим никаквим лукавствима, нити свесним преварама и подвалама. То је противно мојој нарави. Не само то него приликом одбране, кад сам му поставио напред наведено питање о факсимилима Цариградских дефтера, ја нисам ни споменуо те Дукађинске дефтере. Према томе све што он говори с тим у вези, неистинито је. Пада међутим у очи да га с тим у вези нешто тишти, гризе, па му се

¹⁰⁾ Тур. споменици, књ. I св. 1, Београд, 1940, стр. 1154—1160 и Турски споменици, књ. I, св. 2, Београд, стр. 476 s. v. *mûsellem*.

¹¹⁾ О муселимима много више се говори у мојој књизи **Из цариградских турских архива**, *Mühimme defteri*, Београд, 1950, стр. 512 s. v. *mûsellem*.

сваки час привиђа и чини да ја кажем за њега „да врши дело које се може окарактерисати као криминал“.

Иначе Ђ. је каткад врло довитљив изазивач, интригант. Да придобије читаоце за себе, он ће напр. рећи овако: „У колико би неко истакао да је Елезовић за многе оријенталисте и историчаре то или томе слично рекао, почевши од најстаријих па до најмлађих, од страних до наших, од Хамера до Х. Шабановића, мора се истаћи да је он то могао у својим делима на своју одговорност, кад је већ у могућности да нађе ко ће његова дела штампати. У овоме случају он је био члан комисије и његово иступање има сасвим друкчији карактер“.

Кажем ја, ово четири пет редака је верна слика његових својстава. Од Хамера до Ђ. оријенталисте и историчара велика је разлика као од Бога до шеширџије. Све те позиције бранити и одбранити, цела би ми књига потребна била, а како се Ђ. са његовим моћним пријатељем бацио у клеветање, ко ће мени онда то штампати? Или бар да је уза свако име назначио и место на коме се ти моји напади налазе, па да непристрасни читаоци имају могућност да провере и пресуде је ли мој дотични суд уместан и прав или није.

Та и таква изазивачка пренемагања и немају другу сврху него да се ја дисквалификујем, а он да може писати што му пане на памет. Сад би он мени најрађе живу затворио уста. А што се тиче оне његове „инсинуације“ упућене на моју адресу: „кад је већ у могућности да нађе ко ће његова дела штампати“, учинићу једну индискрецију и овде показати какве су то „могућности“ којима имам да захвалим што ми се дела штампају. Док још не беше прешао преко моста, Ђ. је и мене звао „ујаче“. Е, али кад је у Сарајеву постао директор ревије **Прилози** за оријенталну филологију... кад је постао добродошли сарадник **Нове Мисли**, да и не помињем дневну штампу, онда ме је назвао „дедаче“.

Са свима мојим недостацима овај млади оријенталист и научник имао је о мени некад сасвим друкчије мишљење. Ево како је он мени тада писао у писму:

„Џењени господине професоре,

„Ја вам се обраћам с једном молбом. Као што сте можда читали из штампе или чули, у Сарајеву се оснива Оријентални институт. Ми мислимо још ове године да покренемо часопис који ће се звати **Прилози за оријенталну филологију, историју Јужних Словена под турском влашћу и за оријенталну књижевност**. Ја бих био слободан да вас позovem на сарадњу у часопису. Ми не бисмо хтели да прописујемо шта ћете ви дати за наш часопис. Али ипак сматрамо да је потребно да укажемо да ћемо објавити и важније преводе без турског текста. Ја бих вас лично молио за кратке приказе. Молим вас да имате у виду да **оштрина**

тона критике не може бити разлог да у часопис прилог не уђе. Ово сам сматрао да треба да нагласим ако се одлучите да **критички прикажете моје радове**“.

„Молим вас да имате у виду да би нам згодно било да ваше прилоге добијемо у априлу. Ако имате готов рад, ја бих вас молио да га одмах пошаљете, као што бих вас молио да нас у другом случају обавестите да ли се примате сарадње у нашем часопису и шта можете послати за први број. Ви знате наш начин издавања турских докумената извори. Ми ћемо штампати документа старим турским словима (и са факсимилима, ако га приложите).

„Молим вас да помогнете наше настојање да дадемо што боље из наше струке.

Сарајево, 22 фебр. 1950 год.

С особитим поштовањем,
Бранислав Ђурђевић“.

Како не бих помогао, кад ме човек тако усрдно моли?! За I број Прилога за ОФИ који је Ђ. спремао у Сарајеву написао сам чланак: **Некретна добра Ахмед паше Херцеговића у Дубровнику** и један, како Ђ. у наведеном писму рече, „критички приказ“ или, боље рећи, оцену на непотписан чланак под насловом **Турски документи у Босни из друге половине XV столећа** који беше објављен у **Историско-правном Зборнику**, св. 2, Сарајево, 1949, стр. 177—208 са 11 прекрасних факсимила (Касније сам обавештен био да је писац тога анонимног чланка Хазим Шабановић).

И тако у редакцији Бр. Ђурђева негде у 1950 год. у Сарајеву је штампан I бр. Прилога за оријенталну филологију и историју југословенских народа под турском владавином и у њему на стр. 69—83 објављен је мој поменути чланак **Некретна добра** . . . , а на стр. 173—180 објављена је и моја критичка оцена поменутог непотписаног чланка објављеног у **Историско-правном Зборнику** у Сарајеву, стр. 177—208 са 11 факсимила у прилогу.

Као што смо већ рекли: Радиш са нашом канцеларијом? Добар човек. Тад се Ђ. није сећао да каже оне изазивачке речи: „Кад је већ у могућности да нађе ко ће његова дела штампати“! Схватају ли поштовани читаоци колико је рђав тај Бранислав Ђурђевић? Тад ја нисам њега нашао него он мене. Толико хипокризије ваистину, ако је и од Ђ. много је!

Дошло је време да се спрема II бр. **Прилога**, органа Оријенталног института у Сарајеву. Ја сам и тад од његовог управника добио писмо, како Ђ. каже, званично писмо бр. 201 од 12 IV 1951 год. из Сарајева и њиме позван да опет нешто спремам за наредни број. И то писмо саопштавам овде у дословном препису:

„Глиши Елезовићу, професору, члану САН, Београд, Јакшићева 2.

„Поштовани Господине професоре,

„Уверен сам да ћете нам и за овогодишњи број нашега часописа послати који свој рад, те вас молим да нас обавијестите шта ће бити тема вашег рада и кад ћете нам га послати. Ми бисмо да нам га доставите до краја маја.

Поздравља вас и поштује
Бран. Ђурђев.“

Тако је било пре но што је добронамерни Ђ. прешао мост. Кад сам известио Оријентални институт шта спремам за II бр. **Прилога**, добио сам следеће писмо из кога се, како се мени тад чинило, види да добри односи између мене и управника Оријенталног института у Сарајеву нису помућени:

„Оријентални институт у Сарајеву, бр. 243, 10-V-1951 год.

„Поштовани г. професоре,

„Особито се радујемо што можемо рачунати на вашу сарадњу и у овогодишњем броју нашега часописа. Надамо се да сте већ примили позив за сарадњу и да ћете нас ускоро извести шта ћете нам послати...“

Писмо се завршава:

„Примите г. професоре изразе мога најдубљег поштовања
Ваш Бранислав Ђурђев.“

После тога ја сам Оријенталном институту у Сарајеву послао обећани чланак под насловом: Из посмртних рукописа Ахмед Џевдет паше. — Побуњене нахије у Херцеговини. — Завођење редовне војне службе у Босанском вилајету, који је штампан тек 1952 год. у II бр. **Прилога** за 1951 год. на стр. 259—314.

Тако ствар стоји. Ђ. је заборавио ону француску пословицу: Кад се не говори истина, ваља да се има добро памћење. Да је на то помислио, уверен сам, да би избегао да каже у оном свом сасвим неумесном Прилогу о кнезу-муселему: „кад је већ у могућности да нађе ко ће његова дела штампати“. Он је ту мислио на мене, а сад ће читаоци видети да би и више и боље пристајало да се то каже њему.

Наметљив је до непристојности. За кратко време он је примио туце звања и положаја, без обзира да ли ће и колико бити од користи. Он вам је директор Оријенталног института у Сарајеву, а од свих чланова тога института он најмање заслужује да то буде. Изабран је за ванредног професора Филозофског факултета у Сарајеву, члан је Историског друштва Босне и Херцеговине, члан је комисије за израду уџбеника за период од XVI до краја XVIII века историје народа ФНРЈ, члан је исто тако Архивског савета Народне Републике Б и Х. Од 1952 год., како се сам хвали, ради на организацији публикације тур-

ских извора за нашу историју (*Fontes rerum turcicarum historiam slavorum meridionalium illustranciam*). 1951 у окт. учествовао је као претставник Југославије на конгресу оријенталиста у Цариграду. У београдском жаргону овакве јуноше зову дрматорима. Ђ. по томе би био као неки просветни дрматор. У својој незајљивој похлепности нема мере. Под немоћне своје мишице упртио је пуно звања, а не пада му на памет она народна, да се две лубенице под једним пазухом тешко носе. Кад га потерају историчари, он се брани: „Ја сам оријенталиста“, а кад га тек потерају оријенталисти, он каже: „Па ја сам историчар!“ Своје погрешке он би хтео да помеша са погрешкама Јозефа фон Хамера и др. До недавно говорило се да су само бог и папа непогрешиви, а Ђ. би сад хтео у ту суру да уврсти поред Хамера, Ђ. Трухелке и своју велеученост. Кад напр. Јоз. Хамер каже да је султан Сулејман II после освојења Београда 1921 год. протерао у околину Цариграда домородне „Бугаре“, браниоце београдске, мислим да је моја дужност била да му ту погрешку исправим. Исто тако Др Ђира Трухелка је у **Гласнику З. М.**, горке успомене, 1917 год. написао чланак о боју на Мишару, па кад су Турци били потучени, он каже „на жалост победише Срби“. Ђ. би на лак начин да тече популарност бранећи свет од моје безобзирности. Па и ово што Ђ. пише „да је Елезовић за многе оријенталисте и историчаре то или томе слично рекао“ није друго него да оклони своје убоштво у гомили знаменитих људи, о којима се без израза поштовања не говори. Ја нисам добро схватио шта је он управо хтео, кад је тражио мој „критички приказ“ његових објављених радова. Него загонетно ми је зашто је он све ове приче везао за нешто што није било, односно да ја по његову схватању стварно кажем да он, Ђ. врши дело које се може окарактерисати као криминал. У многе кривудае и мутне комбинације како тако улазио сам и схватао, али ово што је он попурио испод наслова Прилог кнез — *mûsellem* никако нисам могао да схватим.

III

Док се Ђ. ова књига, т. з. докторска дисертација штампала, предухитрио га је асистент Историског института САН Глигор Станојевић и у **Историском гласнику** објавио своју расправу под насловом „Црна Гора у доба Кандиског рата (1645—1669).“¹²⁾ Расправа је написана на основу неискоришћене грађе нађене у заоставштини пок. Ј. Томића, која се сад чува у архиви Српске акад. наука, која је, по тврђењу Ђ. била непозната како њему тако и комисији пред којом је он промовисан за доктора историских наука. Да би противника одмах обезоружао, Ђ. је похитао

¹²⁾ В. **Историски гласник** бр. 1—2, Београд, 1953, стр. 3—53.

и написао свој чланак, да се послужим његовим речима, под врло чудноватим насловом: **Дужност домаћег црногорског војводе или спахије није постојала у XVI веку.** Овај мајстор историске методологије има слабу страну да не прочита кад нешто напише, после се због тога његови читаоци љуте. Њему не иде у главу да је бесмислица рећи: „Дужност домаћег црногорског војводе или спахије није постојала у XVI веку.“

У журби он ни знаке интерпункције не употребљава како је уобичајено. Ја бих напр. бар једну запету ставио између речи: **домаћег и црногорског.**

Од ових нових извора је најважније једно писмо црногорског збора и владиже црногорског од почетка 1648 год. којим се од Млетака тражи да им се за њихов прилазак Млецима признају њихове дотадашње повластице које су имали под турском влашћу. По Ђ. писац је наведене расправе, док се држао времена кандидских ратова лепо осветлио држање Црногораца, но кад је он закорачио у проблем положаја Црне Горе под тур. управом у XVI в., односно у време које је Ђ. резервисао за себе, расправа Гл. Станојевића је пуна методолошких погрешака. Ову прилику је улучио Ђ. да свашта каже своме супарнику Станојевићу окривљујући зато оне на Универзитету у Београду који штетно кадрове усмеравају. За Ђ. је Станојевић човек без методолошког образовања, практицистички спреман, а стварни лаик (стр. 131).

У вези питања кад је централна власт поставила домаћег главара за читаву Црну Гору Гл. Станојевић је љуто разгневио Ђ. који није могао претпоставити да ће се тај асистент усудити да њему, ванредном професору каже: „Бранислав Ђурђев је у својој расправи „О кнезовима под турском управом“, „због недостатка извора“ поставио смелу и нетачну претпоставку о гушењу племенске аутономије у Црној Гори. Да је Ђ. мало више пажње обратио оним подацима које је Томић изнео, сигурно да би био уздржљивији у доношењу закључака“. Кад тако млађи Ђ. омаловаже на неки начин, он се срди и што кажу, не заборавља до Милићева Гроба. Са незнатном разликом Ђ. је исту мисао у вези са мном рекао у Гласнику З. м. н. с., св. III, Сарајево, 1943, на стр. 200 у нап. 46) „Глишца Елезовић у нап. 4), на стр. 1115 својих Турских споменика дао је готово малу расправу о примићурима. Због „отсуства извора“, нарочито **законских** споменика, неки његови закључци су нетачни“. Ту фразу је употребио и његов критичар и то изгледа због истог разлога. Станојевићев језик је бољи кад каже због **недостатка извора** него како Ђ. каже **Због отсуства извора.** Другим речима он им налази ману што није наведен неки његов рад, које Ђ. зове **Законски споменици.** Његов је методски изум да своме противнику омаловажи рад фразом: „неки његови закључци су нетачни“. Поштени рецензенти

никад овако неће туђ рад оцењивати, него ће оно што је погрешно поређати означавајући им и место где се погрешке налазе.

У наслову овога Прилога Ђ. је, како смо видели, истакао да „Дужност домаћег црногорског војводе или спахије није постојала у XVI веку“. Међутим на стр. 132 он каже: да је сад у овој књизи дао „вероватније“ објашњење зашто је у Црној Гори именован крајем XVI или почетком XVII века домаћи главар за читаву Црну Гору. После је опет склон да верује да је то нова појава и да није било исте дужности у XVI веку. Иначе се одликује великом самоувереношћу и високим мишљењем о својим методолошким способностима. У ствари он је интимно уверен да је, такав какав је, таленат за методска питања. Што се мене тиче, ја нисам видео човека који је са мање знања турског језика правео већи промет. Он се напр. овако хвали: „О положају Црне Горе као филурициске области и њеном друштвеном поретку у XVI веку зна се из материјала који сам ја (тј. Ђ.) објавио и овде употребио“. Фиксна идеја му је да је црногорска аутономија филурициска аутономија. „А ко је њу унео као идеју у нашу историографију?“ Триумфално се пита Ђ., па на то питање сам одговара. — То је, зна се, Ђ. Ко му тај проналазак не признаје или ма и најмање у то са неверицом гледа, то је црна незналица кога ће он у његовим **Прилозима** за ор. фил. или у **Новој Мисли** и др. тако оцрнити да ће бити проглашен за незналицу, муњобију или за некаква опаког политичара. Станојевић Гл. је искористио ту славну филурициску аутономију, не позивајући се на те основне изворе Ђ. и још се усудио да „доцира“ ономе који је проучио баш те основне изворе и који их је отребрио! Они који буду оцењивали вредност њих двојице (тј. Ђурђева и Станојевића) лако ће видјети ко је „методски образованији и искуснији“ (стр. 133).

За питање аутономије Црне Горе по Ђ. су извори из XVI века турски „дефтери“, а они јасно кажу да у Црној Гори у XVI в. не постоји домаћи феудалац који је „глава Црне Горе“ као што га је било у следећем столећу.

Да није било ове полемике, не бисмо знали да је Ђ. приликом одбране своје тезе читао неке допуне из тефтера сачињених после Скендер бега Црнојевића. Иако су они наведени у **Прилозима** за оријент. филологију бр. II, Гл. Станојевић их није цитирао, него је доносио закључке судећи по аналогiji. Што је било у XVII в. наставак је онога што је било у претходном столећу. Овакав некритични став Станојевића жестоко је осудио Ђ. који га у афекту назива „некритичким фантазирањем“. И не само то. Он Станојевића тресе за јаку и као с неким правом га пита: „Кад постоје основни извори (мисли на тур. тефтере) који дају јасан одговор, сме ли их историчар (ми-

сли на Гл. Стан.) неупотребити“. На ово строго питање Ђ. сам одговара: „Јасно је да не сме“. Пропуст који је учинио асистент Историског института САН је у исто време и грубо кршење основног принципа **хеуристике** (баш тако! стр. 133). Сад се овај спор претвара у врсту прегањања за патент. Ђ. тур. тефтере прогласио је за свој патент. Тешко томе који податке из тефтера користи, а пропусти да спомене да их је Ђ. пронашао и у нашу историографију унео. Ђ. не придаје велику важност текстовима којима се Гл. Станојевић служио да докаже да је у XVI в. било звање црногорског војводе. Међутим, извори којима се Ђ. служио подразумевајући ту и Сајфрида, Ђ. се хвали, најпажљивије су проконтролисани. Административни положај Црне Горе по Станојевићу био је неодређен и то Ђ. доводи до јарости, јер мисли да Станојевић хоће по сваку цену да буде оригиналан (стр. 134), и зато што не прима мишљење Ђ. Кад је Станојевић прешао ћутке не наводећи Ђ. резултате до којих је он дошао. Снда је и Ђ. наређао низ Станојевићевих погрешака које Ђ. уверен сам, не би запазио само да је овај млади историчар цитирао чланке Ђ. о тур. тефтерима у овим **Записима**, **Прилозима** за оријен. фил. и у другим часописима и зборницима. Много труда улаже Ђ. да оспори важност поменутог писма из год. 1648 нађеног у заоставштини Ј. Томића, које је навео Гл. Станојевић као свој главни извор, а које Ђ. није знао, па га није ни могао употребити. Да буде више пазара, а и да начини импресију на читаоце да су погрешке и отступања његовог супарника Гл. Станојевића бројније и теже, Ђ. иза сваких десетак редака претреса питање колико је било нахија у Црногорском кадилуку и које су. Поред других приговора Ђ. замера Станојевићу што он настоји да оно црногорско писмо из 1648 год. протури као „свеважећи извор за уређење Црне Горе под тур. влашћу у свима вековима“. Из онога што даље следи, Ђ. је резимирао оно што је по свом обичају на више места разлагао па каже: „Ја тврдим да је Црна Гора од 1514 до 1570 године била филурициска област која својим повластицама није много изашла из нормалног турског уређења, а да се проширена аутономија развија крајем XVI и у првој половини XVII века“. И сад долази, како би рекао Ђ., једна у најмању руку чудна изјава: „По мени, каже Ђ., централна власт је имала интереса да прошири тада (тј. крај 16 и поч. 17 в.) аутономију баш због опасности продирања турских феудалаца у царски хас и да задовољи народ после низа неуспеха“. Ова помало парадоксална комбинација, кад се преведе на прост народни језик значи: централна турска власт проширила је немирним асијама Караџа Дага аутономни статус само да не би турски феудалци разграбили царске хасове у кадилуку Караџа Даг! А ја сам се често питао зашто су Турци немирну крајину црногорску све до Берлинског конгреса звали, *Kara Dag hat-i-imtiyazi* тј. Повлашћена

црногорска крајина!¹³⁾ Гл. Станојевић мисли да је аутономија Црне Горе у XVI в. била иста као у XVII в. Ђ. међутим вели да је то „плод ничим неконтролисане фантазије“. По Станојевићу је гушење аутономије Црне Горе у време кад Ђ. каже да се она почела развијати.

Казао је неко Ђ. да је Станојевић Глигор бранећи своју дисертацију дошао до истих закључака као и Ђ., само другим путем. Но како би се тим путем смањила вредност „проналаска“ Бран. Ђ., то он никако не може уважити нити признаје да су им резултати исти. Дискусија се о томе завршава да је Станојевић ипак био под утицајем Ђ., односно ове расправе о којој овде говоримо.

Као обично, Ђ. мало обраћа пажњу кад што наводи, цитира, да то уради како треба, него је то упола речено и недоречено и тиме задаје муке својим читаоцима. Хтео је напр. и овом приликом да се мало похвали. У једном листу (Републици) „некоме било чудновато како је Ђ. дошао у овој својој књизи, коју он зове својом дисертацијом, ваљда до истих резултата, иако није знао за новообјављене изворе из заоставштине пок. Ј. Томића. Ђ. мисли да је тај неко тиме хтео да истакне његове „способности истраживања“. Ко зна шта је тај „неко“ хтео да истакне? Ђ. се тако учинило, а Гл. Станојевићу се могло учинити обратно, смешно што Ђ. већ деценијама туца воду у авану да дође до истих резултата до којих је други дошао на основу извора који су се чували овде, код куће. Ко би хтео да види ко је тај који се диви тој његовој способности „истраживања“, он то не може лако учинити, јер Ђ. ту **Републику** и није споменуо да се лако нађе. Има **Република** политички лист овде у Београду, а и још негде. У сваком случају да читаоци не би дангубили, ту је **Републику** требало цитирати како је уобичајено.

Да би по сваку цену Ђ. сачувао своје филириције из тур. тефтера, он пориче новим подацима сваку или скоро сваку вредност. За писмо из 1648 год., које за Ђ. је „чорбине чорбе чорба“, он мисли да је „Критика показала јасно да је тај докуменат без вредности за питање унутрашњег уређења Црне Горе“. По мишљењу његову Глигор Станојевић је „забасао на странпутицу“.

IV

Да је Бр. Ђурђев имао у моћном руководиоцу Миловану Ђиласу свог пријатеља и заштитника, знали су многи. Како су то дознали, ја не бих умео рећи, али да је Ђ. под његовом заштитом много напредовао, мислим нико неће спорити. Кад је под крај прошле године држан састанак ради претресања питања

¹³⁾ Арап. *imtiyaz* издвајање од осталих сличних; посебно задужен, одговоран; повластица; овлашћење неке земље да се управља по свом нарочитом закону; полунезависна земља, област, аутономна управа: *Vulgaristan imtiyazi* повлашћена, аутономна Бугарска.

о саставу историје народâ Југославије, као члан тога већа био је и Ђ. У раду је том приликом активно учествовао и М. Ђилас, па је на томе састанку, не знам поводом чега, изјавио да је Бр. Ђ. његов добар пријатељ. Споменуо је тим поводом и његов замршени стил, али, каже М. Ђ., кад се пажљивије чита, он постаје сасвим разумљив. Другим речима он Ђ. прима таквог какав је. Само томе пријатељу он је имао да захвали што је могао један конфузни чланак пун свакојаких неистина да објави у **Новој Мисли**,¹⁴⁾ у коме се тражи разорење те наше научне установе. Тек кад се ствари погледају из ове „перспективе“, многе околности постају разумљиве. Не само чланци у којима се проповеда разорење САН, него и онај надмени став његов у Прилозима за оријенталну филологију бр. II у односу према неким институцијама Академијиним и према појединим њеним члановима.

Иначе не би њему лако било тако брзо да нађе издавача за своју „докторску дисертацију“. Овако, чим је ову књигу отштампану добио, још врућу Ђ. је подастро своме пријатељу и заштитнику М. Ђ., који је из тих стопа књигу прегледао и њену рецензију написао у своме часопису **Новој Мисли** под насловом **Крај једне легенде**¹⁵⁾.

Велико уважање је уживао Ђ. у уредништву **Нове Мисли**. Кад је ову његову пашквилу противу САН редакција објавила, сви који су директно погођени били похитали су да свакојаке неистине и погрешке исправе. Пошто се редакција **Нове Мисли** сложила са садржином чланка Ђ., решила је да не објављује никакве исправке у вези са његовим чланцима. Тек на интервенцију самога Ђ. пустили су исправку Мирослава Марковића, на коју је одмах уз Марковићеву исправку Ђ. могао да да свој одговор, а уредништво **Нове Мисли** је с тим у вези дало следеће објашњење: „Ако је то ипак (редакција) часописа учинила у пркос свога уверења и свога принципијелног става, у намери да тиме ода дужно поштовање писцу и на лично инсистирање Бранислава Ђурђева“.

Тако сад са свију страна Ђурђева обасипају похвалама. М. Ђ. на једном месту у свом приказу ове Ђ. књиге каже: „Ђ. је иначе Војвођанин, али се са страху, живећи у Сарајеву, предао изучавању и расветљавању наше историје под Турцима. Ова расправа није његов једини прилог из те области и о тим периодима. Он је напр. доказао да је тур. феудализам и код нас и иначе познавао институцију тз. Крепосно право, тј. везаност

¹⁴⁾ Види часопис **Нова Мисао** и у њој чланке под насловом **Српска академија наука и историографија** бр. 10, 11 и 12 за год. 1953.

¹⁵⁾ Опет тамо, бр. 12, год. 1953, стр. 936.

¹⁶⁾ В. **Нова Мисао**, бр. 1, год. 1954 у рубрици **Историја**, чланчић под насловом **Крај једне легенде**, стр. 131—134.

сељака за земљу карактеристичан у овом или оном облику за читав европски феудализам што омогућава друкчије разумевање многих појава из наше прошлости под Турцима“.¹⁷⁾

М. Ђ., писац овог приказа, сложио се у свему са писцем књиге **Турска власт у Црној Гори у XVI и XVII веку**. И по њему је та књига дефинитивно порушила легенду о томе како Црна Гора није признала турску власт, како је увијек, „макар и не читава а оно дијелом била слободна и не под харачем“.

„И Стара Црна Гора је исто тако признавала турску власт, плаћала данке и хараче, али је притом имала извјесну аутономију из разлога који документима нијесу сасвим разсвјетљени“.

Приказ **Крај једне легенде** налази у писцу ове књиге више врлина. У личности Ђ. сретно се удружио „испитивач“ са аналитичаром. Он руши овом својом књигом феудално-националистичке легенде и предрасуде. Једном речи Ђ. поседује сва историчару потребна својства. Упоредивањем њега са Јов. Томићем, Ил. Руварцем, закључује референт да је Ђурђев политички незаинтересованији од њих, а при том он није битно оптерећен расним, националним а ни филозофским у смислу правца предрасудама.

О овоме што је доведе речено о врлинама и својствима Ђ. једни ће мислити овако други онако. Тешко је међутим после свега некога уверити да је Ђ. у овој расправи још једном „потврдио тврдњу“ да је „научна страст и истинољубивост најбољи допринос савременој друштвеној, па и националној свијести“¹⁸⁾.

Свега код њега може бити али за истинољубивост Ђ. не питајте. Ње у њега нема ама ни за лек.

Последњи параграф у приказу **Крај једне легенде** М. Ђ. написао је по казивању Ђ., на веру. Је ли чудо онда што је у њему мало што истинито?

Гл. Елезовић

ЈАНКО ЛОПИЧИЋ: РАЗВОЈ И РАД КОМУНИСТИЧКЕ ПАРТИЈЕ У ЦЕКЛИНУ ДО 1945 ГОДИНЕ

(Прилог историји КПЈ за Црну Гору)

Врло је захвалан посао писати о развоју радничког — револуционарног покрета код нас, као и о развоју и раду појединих организација КПЈ и Партије као цјелине. Врло је корисно и ври-

¹⁷⁾ Види **Нова Мисао**, бр. 1, год. 1954, Београд, стр. 133 у нап. 2).

¹⁸⁾ Месечни часопис **Нова Мисао**, бр. 1, год. 1954, стр. 133.